

MEIST ENDIST

Kuidas kirjutada salakeeles?

Intervjuu mari kunstniku Zhanna Tohtiga

HEIDI-MAARJA MELTS

Eesti Kirjandusmuuseumi kommunikatsioonispetsialist
heidi-maarja.melts@kirmus.ee

Teesid: Mari rahvusest kunstnikul ja kunstiõpetajal Zhanna Tohtil valmis Tallinna Ülikooli loominguilise projekti raames 2021. aasta hõimupäevadeks mari pärimuskultuurile pühendatud näitus "Millest räägivad mari mustrid?", mida on sellest ajast peale saanud uudistada mitmes Eesti paigas. Tänavu jaanuaris jõudis näitus Tartusse Eesti Kirjandusmuuseumisse, augustis eksponeeriti seda Seto Tsäimajas. Jaanuaris korraldatud mari kultuuri õhtul (10. jaanuar) pidas Zhanna väga toreда ettekande "Muster, märk ja kunstnik traditsioonilises kultuuris", mis ajendaski meid teda intervjuerima.

Märksõnad: kunstnik, mari, tikandid, Zhanna Toht

Tänases maailmas on üha populaarsem vanade sümbolite ja igivana kirjutamisviisi kasutamine, olgu selleks ruunid, piltkiri, sõlmkiri või muu kunagine kirjutamistarkus. Just sellist unikaalset vormi loob ja kasutab ühe võttena mari kunstnik Žanna Toht. Tema loomingus on keskne mari ornamentika ja tikand. Meenutame, et tikkimise kohta kasutati eesti keeles väljendit *kirjutama*, *kirjama*, mistõttu on raske leida tabavamat ja mitmekesisemat vormi kunstniku tegevuse iseloomustamiseks. Selleks, et mari tikandi salapärase keele sümboleid mõista, otsustas kunstnik neid süvitsi uurida ja teistelegi piltide abil lahti seletada. Tavandimustritest on loodud uusi kooslusi, et jutustada lugu veidi erinevas vormis kui sümmeetriiline muster rõivas-tel. Tehnilises plaanis on piltidel ühendatud tikandi selge ülesehitus akvarelli

voolavusega. Esitatud tähelepanekud mari usundi ja tavade kohta võivad aidata ka teistel rahvastel, eriti soome-ugrilastel, pidada dialoogi mustrite keeles, kirjutada oma rahva mõtetest, tutvuda üksteisega sügavamal tasandil, leida ja tõlgendada sümboleid oma kultuurist ning avardada oma maailmataju.

LOOMING JA KUNST

1. Kuidas kujunes Teie kunstnikutee ja millised olid esimesed sammud kunstnikuna?

Kunstnikuks olen tahtnud saada lapsepõlvest saadik. 10aastasena saatsid mind vanemad Marimaa pealinnas Joškar-Olas asuva internaatkooli kunsti-kooli, kus kogu Marimaa lapsed said õppida kunsti-, muusika- või tantsukoolis. Õpingud Marimaa Andekate Laste Rahvusliku Presidendi Kooli kunstiosakonnas kestsid viis aastat (1995–2000). Edasi proovisin sisse astuda Kaasani Kunstikooli, aga see ei õnnestunud ja jätkasin õppeteed Pedagoogilises lütseumis Joškar-Olas. Ülikooliõpinguid alustasin Marimaa Riiklikus Ülikoolis 2002. aastal, kus õppisin Põhja-Euroopa ajalugu ja kultuuri ning eesti keelt. Praktika käigus Eestis kohtasin oma tulevast abikaasat Martin Tohti, kellega abiellusin 2007. aastal, ja kui ülikool oli lõpetatud, kolisin Eestisse.

Lapsehoolduspuhkusel olles hakkasin uuesti joonistama ja maalima, hakkasid tulema tellimustööd. Jõgeval elades sain tuttavaks kohaliku akvarellisti Gennadi Lapiniga, kelle juures võtsin akvarellitunde. Tema kaudu sain palju kontakte ning näitustel ja kunstilaagrites osalemise võimaluse nii Eestis kui ka välismaal. 2015. aastal asutasin oma firma Mariztart OÜ, mis tegutseb loomevaldkonnas. Teen tellimustöid, annan kunstitunde ja korraldan kunstiüritusi: näitusi, akvarelli töötubasid ja kunstilaagreid. 2020. aastal otsustasin minna õppima Tallinna Ülikooli ja EKA kunstiõpetaja ühiskavale.

2. Mis on Teie inspiratsiooniallikaks – kas loodus, kultuuripärand või isiklikud kogemused?

Minu inspiratsiooniallikaks on algselt olnud loodus ja inimene. Olen palju maalinud just loodusmaale ja tegelenud portreede joonistamise või maalimisega. Ka praegu ei anna loodusemotiivid rahu. Jalutades looduses või reisides mõtlen pidevalt maalimisele.

Pärast Eestisse tulekut olen oma kultuuripärandiga rohkem kokku puutunud kui Marimaal elades. Aasta läbi osalemine erinevatel soome-ugri kultuuriga seotud üritustel andis võimaluse sügavamalt mõtestada oma identiteeti, ja see teema on tulnud ka minu loomingusse. Kui ülikoolis tuli teha oma näituseprojekt, siis selleks hetkeks olid mul juba mõtetes küpsenud mõned teemad seoses mari kultuuriga. Loominguline projekt oli hea võimalus realiseerida oma idee. Praegu ootavad aga oma aega näituse ja maalide loomise ideedeks pigem isiklikud kogemused.

Tatjana Anisimova (vasakul) ja Zhanna Toht Eesti Kirjandusmuuseumis korraldatud rahvusvahelise seminari "Kunst ja folkloor" töötoas.

Foto: Alar Madisson, 2025.

3. Olete spetsialiseerunud akvarellmaalile. Miks just see tehnika? Mida saab selle tehnikaga väljendada, mida teised tehnikad ei võimalda?

Akvarelliga sain põhjalikumalt tuttavaks akvarellist Gennadi Lapini kaudu. See tehnika võlus, lummas mind kohe, kuigi maalimisega alustada oli raske. Akvarell võlub mind sellega, et see tekitab hasarti, aitab maalijal ületada ennast, taltsutada akvarelli või hoopis akvarell taltsutab kunstnikku ennast. Seda esineb tihti märg-märjal maalimise tehnika puhul. Toimub korralik keskendumine, et luua paberil vastupidist: voolavust, läbipaistvust, puhtust, õhulisust, ekspressionismi. Vaja on oma tööd planeerida ja läbi mõelda tööde etapid, et saavutada soovitud tulemust. Kui soovitud tulemus on saavutatud, on rahuldus oma tööga võrdne millegi väga õnnestunud asjaga, mille üle oled väga uhke. Tunned, et oled korralikult pingutanud ja õppinud ning tekib teatud vabadus just akvarelliga maalimisel.

4. Olete leiutanud väga huvitava stiili, kus põimite nii tikandit kui ka akvarellitehnikat. Kuidas Te selle uudse lahenduseni jõudsite?

Tol hetkel, kui hakkasin selle teemaga töötama, oli mul suur soov maalida akvarellidega ja rohkem tikkida mari mustreid. Olen ka varem näinud, kuidas maalide juurde lisatakse rahvuslikke elemente. Endal oli suur soov tikkida

ning kahe täiesti erineva tehnika ja materjali (akvarell/maalimine ja lõng/tikkimine) sobitamine tundus väga ilus ja sobilik.

Kuna näituse teemat valides jõudsin mari mustrite sümboolika uurimiseni ja selle jaoks olid head allikad olemas, tekkis idee tikkida need mustrid kohe paberile, kuid ma ei teadnud, kas paber kannatab nii tihedat tikkimist. Sobivat paberit ei pidanud kaua otsima, ja tikkimine õnnestus väga hästi: ühtegi rikutud kohta maalidel ei tekkinud.

5. Millised on Teie lemmikteemad kunstis ning kas need on aja jooksul muutunud?

Üldiselt olen avatud tutvuma ja avastama kunstis kõiki teemasid. Eraldi teemat ei oskagi välja tuua. Näitustele lähen eelarvamusteta, üritan ise aru saada ja tõlgendada autorite püstitatud teemasid. Vastavalt hermeneutilise filosoofia rajaja Hans-Georg Gadameri kunstikäsitusel peab kohtumine kunstiga olema kui mäng. See tähendab mitte kiirustada ja anda kohest hinnangut loodud kunstiteosele puhtalt visuaalse väljanägemise või sooritatud tehnika põhjal, vaid proovida astuda dialoogi kunstiga ja esitada näiteks küsimusi endale ja proovida vastata nendele ise. Mõnikord lähtub vastus enda kogemustest, mõnikord leiad vastuse kunstiteosest, mõnikord jääd vastuseta, sest teema on liiga võõras. Sel juhul võib pöörduda kaastekstide ja kunstniku enda tõlgenduse juurde või uurida teemaga seoses lisamaterjali, mis annab palju avastamisrõõmu ja avardab maailmavaadet. Kunstiõpetajana üritan õpetada õpilasi mitte andma nähtule kohe hinnangut, vaid proovima olla rohkem dialoogis ja andma endale ennekõike võimalust uurida, areneda, avastada, tõlgendada.

Sellist lähenemist võib nimetada visuaalse lugemise oskuseks.

Disaini valdkond on tänapäeval väga aktuaalne. Ka ma ise ei pööranud varem sellele kuigi palju tähelepanu. Nüüd uurin ja arendan ennast selles valdkorras rohkem, sest disainimõtlemine on üks 21. sajandi oskustest, mille printsiibid aitavad olla loovamad, teha koostööd ja leida erinevatele probleemidele lahendusi.

RAHVUS JA KULTUUR

1. Kasutate oma töödes mari sümboolikat ja mustreid. Kui palju mõjutab mari päritolu Teie loomingut?

Mõjutab. Mulle on tulnud tagasiside, et isegi kui maalin tavalisi lilli või maastikke, on see kuidagi marilik. Terve näitus “Millest räägivad mari mustrid?” on pühendatud just mari kultuuripärandile – mustrite tõlgendamisele.

Kuid on ideid ka maalida näiteks oma küla inimesi ja maastikke, leida neid kohti ja inimesi, mis annavad edasi mari hõngu. Algas on juba tehtud. Ideid on veel mari temaatikaga, soovin kasvõi kohalike maridega mõelda ja maalida, milline võiks olla näiteks mari rahvuslill.

2. Millised mari kultuurinähtusi ja traditsioone olete oma loominguga edasi andnud ja mida soovite veel selles vallas luua, mida arendada?

Näitus “Millest räägivad mari mustrid?” avab mari kultuuri erinevaid nähtusi: ennekõike mari tikandi kui rahvapärandi ilu ja meisterlikkust, selle sümboolika rikkust ja tähendust.

Näitus on üles ehitatud nii, et vaataja saaks jälgida ka kultuurilist aja-joont, kus ümbritsev loodus, loodususk ja inimese enda loodud kultuur käivad käsikäes ja täiendavad üksteist: kus mari usk, loodus, inimene, töö, pere, küllus, kodu ja pidu on kõik omavahel seotud ja loovad inimese elus terviku. Näitusel on püstitatud ka küsimus, kuidas olla mari ja säilitada oma kultuuri. Kas on selleks vajadust ja millist tulevikumustrit loob mari juurtega inimene, soome-ugri juurtega inimene?

Praegune näitus räägib rohkem üldiselt mari kultuurist, selles on rahvusromantikat, kus läbi mustrite ilu on näidatud ilusamaid elu, kultuuri või tavade hetki.

Aga see on ka võimalus rääkida publikuga šokeerivamal, provotseerivamal viisil, nagu nüüdisaegsel kunstil on tavaks püstitada erinevaid probleeme erinevate kunstiteoste abil. Avades n-ö haavu või näidates elu nii, kuidas see tegelikult on, on võimalik saada rohkem empaatiat, tähelepanu, lugupidamist väikese rahva vastu, aga ka arusaamatust, häbitunnet, viha, hirmu, protesti kaasmaalaste poolt. Kuid see on kindlasti julgete loojate teha. Kas ma ise julgen, näitab aeg.

3. Kas Eestis elamine on muutnud Teie kunstilist väljendusviisi? Kas tunnete, et olete leidnud siin elades uusi mõjutusi oma loomingule?

Jah, kindlasti. Õppides Gennadi Lapini juures avastasin uusi kunstimaterjale ja akvarellitehnikaid, mis olid minu jaoks uued. See aitas parandada mu maalimisoskust. Ülikool andis aga rohkem sisu: kunsti mõistmise ja loomise sügavama arusaama. Läksin ülikooli õppima ennekõike selleks, et teada saada nüüdisaja kunsti loomise- ja õpetamise meetodikaid. Ülikoolis saadud teadmised aitasid mul kasvada nii kunstniku kui ka õpetajana ning osata paremini hinnata ja tõlgendada kunsti. Ülikoolis loodud näitus “Millest räägivad mari mustrid?” on juba selle tõendus. Loominguline projekt aitas mul leida uue visuaalse väljendi tänu Margot Kase ja Eve Kiileri osavale projektijuhendamisele. Nende ja teiste õppejõudude antud meetodikaid kasutan ka igapäevases tööelus õpilastega töötades.

KUNST JA ÕPETAMINE

1. Töötate Tartu Kunstikooli Tallinna filiaalis. Millised on Teie õpetamispõhimõtted ja kuidas inspireerite oma õpilasi?

Olen Tartu Kunstikooli Tallinna filiaali DisainKUVA ehk disaini kutsevalikuaasta õppegrupi õpetaja. Aasta jooksul tutvustame koolis õpilastele

disainmõtlemise põhimõtteid ja erinevaid disainivaldkondi, teeme tiimitööd ja pakume võimalust teha päris projekte.

Päris projektid, gruppitööd, enda huvist lähtuvad isiklikud projektid, näituste külastamine või külaliste kutsumine tundidesse inspireerib õpilasi väga, samas paneb proovile, sest nad saavad võimaluse töötada päris kliendiga, mis ei ole kerge, töötavad tiimina, mis arendab nende koostööoskusi, analüüsivad oma erinevaid oskusi jne.

Õpilaste motiveerimiseks jagan ka oma oskusi ja kunstivaldkonna kogemusi, et olla õpilastele eeskujuks, et kui on soov tegutseda kunstnikuna, siis on selleks erinevad võimalused.

Ja üks kindel osa meie tööst on igale õpilasele enesekindluse ja usu andmine tema edaspidiseks õpiteeks, enesekindluse tõstmine ja eneseväljenduse arendamine kas inimese või kunstnikuna.

2. Milline on Teie arvates kunstniku roll tänapäeva ühiskonnas?

Kunst ja kunstnikud võivad olla väga erinevad. Heaks kunstiks peetakse tänapäeval sellist teost, mis toob esile antud hetkel aktuaalseid probleeme ja kõnetab publikut, aitab tõlgendada mingit teemat uue nurga alt. Kui kunstnik oskab püstitada selliseid teemasid visuaalse keele abil ja äratada inimestes huvi konkreetse probleemi vastu, siis see teos või kunstnik aitab avardada, avastada, mõista, anda tähendust ja olla otseses dialoogis publikuga.

SUMMARY

How to write about ourselves in secret language? Interview with Mari artist Zhanna Toht

HEIDI-MAARJA MELTS

Communication specialist, Estonian Literary Museum
heidi-maarja.melts@kirmus.ee

Keywords: artist, Mari, embroidery, Zhanna Toht

In the framework of a creative project at Tallinn University, the Mari artist and art teacher Zhanna Toht completed an exhibit devoted to Mari folk culture entitled “What do Mari patterns speak about?” for the Finno-Ugrian Days in 2021. From then on, it was possible to see the exhibit in several places throughout Estonia. In January of this year the exhibit arrived in Tartu at the Estonian Literary Museum and in August it was shown at the Seto Teahouse. At an evening devoted to Mari culture (10 January) Zhanna gave a wonderful presentation entitled “Pattern, Sign and Artist in Traditional Culture”, which inspired us to interview her.